

UDK (УДК) 340.12+341.1/8
JEL Classification: JEL J 70, K 33

Сидорець Божена Василівна,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри судоустрою, адвокатури і прокуратури
Львівського університету бізнесу і права
e-mail: sudorec88@meta.ua
ORCID ID: 0000-0002-0227-481X

ІСТОРИОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ВТРУЧАННЯ ДЕРЖАВИ У СФЕРУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. Розглянуто питання вивчення законних меж та обсягу втручання держави у права людини, яке віднедавна є актуальним. Найімовірніше, це пов'язано з мейнстрім-культурами протистояння дискримінації, зростання якості життя і прогресуючого прагнення до поваги власного «Я».

Окреслено, що праксеологічний аспект питання характеризується значним ступенем наукової розробки, в той час як теоретико-історичні аспекти проблеми: дефініція, порівняльний аналіз основних підходів, осмислення тез, свого часу запропонованих мислителями-гуманітаріями, висвітлені у вітчизняній науці менше. Доведено, що ця стаття сприятиме подальшим правовим пошукам у межах визначеної сфери.

Ключові поняття: права людини, право, держава, обмеження права, втручання у право, ліберальна концепція прав людини, колективістська концепція прав людини.

Sydorets Bozhena,

Candidate of Legal Science (Ph. D. (Law)),
Department of judiciary, advocacy and prosecutors office,
Lviv University of Business and Law
e-mail: sydorets88@meta.ua
ORCID ID: 0000-0002-0227-481X

HISTORIOSOPHICAL ASPECTS OF STATE INTERVENTION IN THE HUMAN RIGHTS

Abstract. The question of the study of legal boundaries and the extent of state interference with human rights in recent years is all the more demanding. This is most likely due to the mainstream culture of combating discrimination, promoting the principles of equality and justice, increasing the quality of human life as a whole, and progressively striving for the respect to the new researches in this sphere.

One of the first pieces of legislation that paid some attention to human rights and freedoms was the Constitution of Lycurgus (7th c. BC), based on the thesis that the well-being of both individuals and the entire state is the result of ethical heights and internal agreement, the harmonious work of society, the cooperation of the individual and the state; The Constitution of Solon (6th c. BC), the so-called Polity, which paid considerable attention to natural human rights; The Constitutions of Andrian and Justinian (117, 534), with a broad list of edicts on civil rights; Shotoku Constitution (604) cultivating the ideas of equality, moderation, justice.

In view of the above, it can be affirmed that human rights and freedoms reveal the basic principles of the relationship between the individual and the state. Their implementation depends on the ability of the state to provide and on the readiness of citizens to seek their fulfillment.

Thus, the practical aspect of the question concerns a great deal of scientific development, while the theoretical and historical aspects of the problem are: definition, extensive analysis of the results of work, understanding of the thesis, time of use of actual humanitarian experts, alignment in national scientific issues. This article found the states a push for further legal searches in specific areas.

Key concepts: human rights, law, state, limitation of rights, interference in the human rights, liberal concept of human rights, collectivist concept of human rights.

Вступ

Питання зі сфери прав людини, її зародження, соціальних витоків, забезпечення та невтручання є в основі історичного і соціально-культурного розвитку суспільства. Вона належить до тих категорій, які відповідають природі людини, та які Г. Гегель називав «розумними», адже права людини як ідея і соціальна категорія мають позаформаційний характер, є атрибутом кожної особи, й усякого демократичного суспільства, входять до системи загальнолюдських цінностей [1, с. 165].

Водночас, не зважаючи на те, що ця проблема супроводжувала всю історію людського буття, вона й досі залишається важливим предметом дослідження в політичній, філософській, правовій думці.

Відтак цю проблематику розглядають з різних поглядів:

1. Філософського (М. Альчук, Ю. Габермас, Д. Гудима, Р. Дворкін, С. Рабінович, Р. Ципеліус).

2. Методологічного (О. Мурашин, В. Нерсесянц, Ю. Шемчушенко).

3. Загально-теоретичного (В. Добрянський, Л. Кравченко, С. Максимов), історичного (В. Васецький, М. Зайнчковський) аспектів.

4. У контексті взаємодії із правосуддям (З. Антонюк, Р. Калужний, О. Кінаш, І. Петружін, О. Савченко, П. Шумський).

5. У межах формування правової держави (Т. Андрусак, О. Бандурка).

6. У розумінні їх співвідношення зі світовими стандартами (М. Анісімова, В. Бігун, А. Стрекалов, Ю. Тодика).

7. У вивченні проблем порушуваності та обмеження прав та свобод людини зі суб'єктів державного впливу (М. Гуренко, І. Дідовська, М. Козюбра, К. Коротеєв, О. Осинська, А. Мучник, Є. Носирєва, І. Панкевич, В. Породько, О. Пушкіна, О. Сосніна, Р. Тополевський, І. Філіп, Л. Чуркіна та ін.). Такий стан речей є виправданим із погляду британського правознавця Дж. Раза, котрий зазначає про факт суміщення у правах людини двох властивостей: виняткової важливості та універсальності. На відміну від традиційних теорій, які проголошують права людини універсальними тому, що це права, якими володіє кожна людина, саме як людина. Дж. Раз пропонує раціонально-ціннісний підхід у межах якого позиціонує, що права людини не виникають із необхідністю із прав, а через роздуми як досягти цінностей життя. Так, важливість прав полягає в утвердженні цінності людини і перерозподілу влади від впливових суб'єктів до кожної людини [2, с. 183]. Така теза виявляється особливо слушною в контексті дослідження прав людини

у розрізі втручання в їх сферу суб'єктів державного впливу.

З огляду на зазначене, можна ствердно заявляти про те, що права і свободи людини розкривають основні принципи взаємовідносин особи і держави. Їх реалізація залежить від здатності держави забезпечити та від готовності громадян домагатися їх виконання [3, с. 85]. Формування нового світоглядного підходу на основі наявних наукових надбань у сфері втручання держави у права людини і є метою нашої розвідки.

1. Права людини як феномен та охоронюване благо

Варто зазначити, що інститут прав людини був об'єктом вивчення найширшого кола науковців Сходу та Заходу у всі історичні періоди.

Ідея прав людини, а її втілення у правову практику поготів має довгу історію розвитку. Початки феномена, який згодом отримав назву «права людини» витікають із древньої історії людства. Уявлення про неабияку вагомість всього людського, про гуманність та рівність людей перед оточуючим світом та Богом мають місце у стародавніх писемних джерелах. Згодом ці уявлення набули поширення і в Античному світі. Вони були логічним підсумком полісної форми демократії та пов'язувалися з інститутом громадянства, що передбачав зрівняння усіх членів полісу в користуванні правами та свободами. У трактатах древніх мудреців періоду Античності, зокрема софістів, були сформовані передумови природно-правової доктрини, що в подальшому зазнали значного поширення серед правників Стародавнього Риму. Завдяки праці низки поколінь відбулося накопичення мисленевої бази, сформувалося світоглядне підґрунтя для забезпечення реалізації майбутньої універсальної ідеї прав людини, її непопорушності та невідчужуваності.

У контексті зазначеного, зауважимо, що на думку Д. Гудими, антична наука зробила певний поступ на шляху до формування концепції прав людини. Незважаючи на відсутність нормативного закріплення категорії «права людини», сформульовано висновок про те, що права слід шукати у природі людини (Цицерон), соціальність визнано невід'ємною ознакою несамодостатньої людської природи (Платон), а природне право подекуди стало розглядатися як договір про користь, який має на меті незаподіяння та незазнавання шкоди (Епікур) [4, с. 65].

Окрім цього, у поглядах античних філософів на індивіда та соціум переважно розвивався принцип рівності за походженням, а

не за народження, тобто культивувався ідея соціальної нерівності, що дає підстави сумніватися в адекватності тогочасних підходів до проблеми втручання у права людини в її сьогоднішньому розумінні.

Заразом одними із перших законодавчих актів, що приділяли певну увагу правам і свободам людини були Конституція Лікурґа (VIII ст. до н. е.), в основі якої теза про те, що благоденства й окремої людини, й цілої держави є наслідком етичної висоти і внутрішньої згоди, злагодженої роботи суспільства, співпраці особи та держави; Конституція Солона (VI ст. до н. е.), так звана, Політія, що значну увагу приділяла саме природнім правам людини; Конституції Андріана та Юстиніана (117 р.; 534 р.), із широким переліком едиктів, присвяченим громадянським правам людини; Конституція Сьотоку (604 р.), культивує ідеї рівності, поміркованості, справедливості.

Відтак, є очевидним, що мудреці Стародавнього Світу у своїх працях і неодноразово висували ідеї рівності громадян, поваги до їх гідності та честі: говорили про мораль та рівність людей, гуманістичні ідеї, тобто, були прибічниками природного права.

У період раннього Середньовіччя, із застосуванням інквізиційного (розшукового) кримінального процесу, ідея прав людини зазнає нівеляції. Досудове слідство відсутнє як таке. Особа вважається винною за результатом ордалій та «суду Божого». З огляду на це, доводиться констатувати те, що держава під виглядом християнської церкви періоду Середньовіччя, хоч і дала людині невід'ємні права на релігію, сім'ю, суспільство і власність, та, попри те, відбрала у них свободу; очевидними залишалися факти нетерпимості до представників інших вірувань, нерівності у шлюбі тощо [4, с. 26].

Водночас ідея прав людини не втрачала відголосу у працях вчених (Вітторія, А. Августина, Т. Аквінського, Л. Бруні, А. Кентерберійського, Н. Макиавеллі, П. Мірандоли, У. Оккама, М. Падуанського, Д. Скотта, К. Тертуліана).

Так, триває до XVI–XVII століття, коли з приходом епохи Відродження та Просвітництва з'являється змішана (континентальна) форма судового процесу. Ренесанс відкрив людині можливість пізнання собі подібних та основі принципу, який визнається у сучасному світі світоглядною основою культури прав людини – принципу ціннісної толерантності та ідеї прогресу культури. Відтак епоха Нового часу принесла пріоритет індивідуального правового статусу віруючого над станом церкви, руйнування античного природного права та вироблення нових понять природи й

прав людини (Ф. Бекон, Р. Декарт, Г. Галілей, Дж. Локк, Г. Ляйбніц, І. Ньютон. Ідеї цих вчених лягли в основу політико-правових та філософських поглядів на проблему втручання держави у права людини, опираючись на які, згодом стали базуватися праці наступників: У. Гуттена, Ж. Кальвіна, С. Кастеліо, М. Лютера, У. Цвінгі та ін.

Унаслідок розвитку науки та правового прогресу зародилася одна з головних нині течій у сфері прав людини – течія лібералізму, що ґрунтується на переконанні у природній рівності людей і їхній нерівності, зумовленій зміною обставин людського існування.

Ліберальна філософсько-правова концепція як суспільний рух, що проголошує свободу людини у всіх її сферах з метою розвитку суспільства стала теоретичним підґрунтям тогочасних суспільно-правових відносин.

Серед її канонів:

1) поширення розуміння свободи людини як основи усіх начал;

2) поява обов'язку захищати права і свободи людини;

3) створення необхідних передумов для формування у суспільстві вимог щодо гарантованості прав і свобод людини та громадянина та поступового їх доповнення новими принципами та інститутами, які здатні створити реальні умови гарантій прав і свобод людини та громадянина і виключали б можливість будь-яких зловживань, пов'язаних з обмеженням, втручанням, чи порушенням прав людини;

4) виявлення й обґрунтування головних чинників, що мають безпосереднє значення для реалізації гарантій прав і свобод людини та громадянина. Серед останніх – держава, право, суспільство і сама особа, які, по суті, є певними носіями самостійних та індивідуальних ознак [5, с. 12].

Аналізуючи витоки становлення цієї концепції через персоніфікацію її авторів, варто вдатися до класичного вигляду ідеї прав та свобод людини у працях Г. Гегеля, Т. Гоббса, Г. Гроція, І. Канта, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є та ін.

Відтак позиції Г. Гроція у сфері ідей про свободу людини, відносин суспільства і держави, можна визнати за необхідні надалі елементи гарантій прав людини, зокрема і віднамагань свавільного втручання. Серед таких виокремимо: право на самозахист життя, необхідність створення державою умов для реалізації прав та їх захисту, а найголовніше – невід'ємність природних прав людини і неможливість їх скасування, або обмеження будь-якою силою [6, с. 11].

Т. Гоббсу, своєю чергою, належить авторство визначення «право на все» [4, с. 26], а також низка не менш важливих у контексті дослідження правомірності втручання держави у права людини зауваг, серед яких договірна доктрина походження держави, невідчужуваності природних прав людини, визнання їх пріоритетними в межах внутрішньодержавного права, існування обов'язку держави перед людиною тощо.

Важливий внесок у наукову розробку проблеми втручання держави у права людини зробив І. Кант через призму розуміння права як регулятора, що володіє властивістю приводити свободу та можливості людини у певні межі, а демократичну правову державу – розглядати за необхідне середовище існування прав людини. Не менш важливим внеском дослідника є сполучення можливостей (прав) та необхідностей (обов'язків) кожної людини, тим самим, окреслюючи перші характерні особливості правового статусу особи в його сучасному розумінні, а також обґрунтування ідеї взаємопов'язаності прав та обов'язків усіх членів суспільства [7, с. 40].

У вченні Г. Гегеля важливим видається момент про визначеність законом сфери особистої свободи та автономії кожної людини, тобто про обґрунтування сучасної ідеї права на приватність [1, с. 40–48]. Окрім цього, вчений вказував на інститут громадського суспільства як запоруку гарантування прав та свобод людини та мінімальне втручання у нього суб'єктів держави.

Принципово нове обґрунтування прав і свобод людини відображено у працях Дж. Локка, ідеї якого можна визнати за передумови майбутніх наукових постулатів стосовно невідчужуваності та некасасуваності природних прав людини [7, с. 167]. Окрім цього, значна увага вченого сконцентрована навколо проблем особистої активності людини як визначального детермінанту самореалізації та самозахисту її прав.

Шанобливим відношенням до прав людини вирізнялася концепція Ш. Монтеск'є, котрий, попри це, визнавав за необхідність застосування державою правових засобів встановлення меж цих прав, адже свободою, на думку мислителя, є можливість робити все, що не заборонено законом.

2. Право людини як цілісність та автономна система

Ідея обґрунтування прав та свобод людини, а також встановлення меж втручання у неї держави, була об'єктом не лише теоретичного вивчення, а й практичного втілення на законодавчому рівні.

Проголошена у 1215 р. в Англії Велика хартія вольностей іменується як перший юридичний акт, що проголошує основні постулати концепції прав людини, формує підґрунтя для утвердження панування закону і свободи в майбутньому. Варто вказати, що Хартія диктувала, закріплювала низку ключових принципів, серед яких адекватність покарання щодо скоєного діяння, обов'язковість дотримання службовцями закону, визнання винним лише за рішенням суду тощо.

Пізніше англійська Петиція про права 1628 р. розтлумачила постулати про заборону ув'язнення громадянина без обґрунтованих, визнала неприпустимим діяльність «таємних судів», так, суттєво скоротивши спектр свавільного втручання держави у права людини [8].

Подальшим кроком на шляху до закріплення прав та свобод людини стало прийняття в цій же самій країні у 1679 р. так званого Хабес Корпус Акт. Цей документ був один із перших, що задекларував право на своєрідну автономію особи, уможливив приватність її особистого життя, встановив процедурні гарантії особистої недоторканності особи.

Прийнятий у 1689 р. в Англії Білль про права, надав громадянам право голосу, свободу слова тощо.

Поступово дедалі більших потуг набувають ідеї свободи та відповідальності, суспільного договору, принципу противаг і стримувань. Суттєвим внеском у справу можна назвати Декларацію незалежності США 1776 р. Покликаючись на природничу концепцію прав людини, вона проголосила, формальну та реальну рівність людей перед законом та Богом, який уділив їм благо володіння невід'ємними правами: життя, волі, самореалізації тощо. Так, документ заклав сучасні підвалини ліберальної концепції прав людини [8].

Водночас вагомим аспектом у контексті людського протистояння свавілля та утвердження ідеї прав людини стала Велика французька революція, наслідком якої було прийняття Декларації прав людини та громадянина 1789 р., що вперше на належному юридичному рівні зафіксувала принцип формальної рівності всіх громадян перед законом, а також, основи універсальності прав людини. Отож було проголошено свободу совісті, думки та слова, презумпцію невинуватості особи, недоторканність її власності, та право вимоги від держави гарантування й охорони права і свободи людини і громадянина.

Відтак, як бачимо, ліберальна концепція прав людини, що була характерною для доби Відродження та Нового часу, демонструвала

максимально уважливе ставлення до проблеми прав людини, наголошуючи на необхідності автономії та певних межах, поза які держава втручатися все ж таки не має.

Продовжуючи історичний екскурс нашого дослідження, зазначимо, що прихід ХІХ століття певною мірою витіснив панівну досі ліберальну концепцію втручання держави у права людини, а саме: на зміну їй прийшла колективістська концепція.

Для колективістської концепції втручання держави у права людини властиво опиратися на інтереси суспільства (колективу) понад інтересами людини. Так, взаємовідносини людини і суспільства засновані на первинності інтересів суспільства, і вторинності, похідності від суспільного загалу персональних (приватних) інтересів.

Висновки

Узагальнюючи хід нашого дослідження, зазначимо, що нині проблема втручання держави у сферу прав та свобод людини не лише стала окремим правовим інститутом, а й зазнала суттєвого розгалуження.

Що стало причиною такого поживлення дослідження царини знань у розрізі втручання держави у права людини? Найімовірніше, це:

1) повний занепад наявної протягом попереднього століття тоталітарної ідеології, крах держав, що втілювали її ідею, а заодно підтримували колективістську концепцію втручання держави у права людини;

2) поява широкого кола можливостей – як наслідок потреба у їх легітимному закріпленні та захисті;

3) утворення міждержавних правових утворень, органи яких здатні моніторити загальний стан дотримання прав та свобод людини в кожній окремій державі, зокрема й випадки її втручання у зазначену сферу;

4) військові конфлікти та поява т. зв. «права сильних» та «права слабких держав», їх співвідношення на міжнародній арені [9 с. 106];

5) процеси глобалізації, а також конвергенції в межах правових систем, що сприяють обміну правовою інформацією та досвідом.

Усі вказані чинники й призводять до необхідності посилення вивчення інституту втручання держави у сферу прав і свобод людини, що попри багатомірове осмислення не втрачає своєї актуальності, та навпаки, відкриває поле можливостей для подальших науково-творчих пошуків.

Список використаних джерел

1. Гегель Г. В. Ф. Философия права. М.: Мысль, 1990. 524 с.
2. Максимов С. Права человека: универсальность и культурное разнообразие. Антропология права: философский та юридический вимір. Галицький друкар. 2011. 697 с.
3. Згурська В. Л. Проблема захисту прав і свобод людини в Україні, забезпечення її соціальних інтересів. Проблеми теорії та історії держави і права. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 164 с.
4. Гудима Д. А. Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження: монографія. Львів: Край, 2009. 292 с.
5. Гуренко М. М. Розвиток філософсько-правової думки про гарантії прав і свобод людини та громадянина: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. К.: Логос, 2004. 36 с.
6. Васецький В. Ю. Доктрина прав людини в романо-германській правовій системі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. К.: Ін-тут держави і права ім. В. М. Корецького, 2006. 20 с.
7. Васильев А. В. Государство: исторические и современные аспекты понимания. М.: ПАГС, 2006. 48 с.
8. Історико-правові аспекти становлення прав людини у світі та в Україні. URL: http://www.ombudsman.kiev.ua/_01_1.htm
9. Каткова Т. Г. Проблема захисту прав і свобод людини в Україні, забезпечення її соціальних інтересів. Проблеми теорії та історії держави і права. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 164 с.

Reference

1. Hehel', H. V. F. (1990) Fylosofyya prava [Philosophy of Law]. M.: Mysl' [in Russ.].
2. Maksymov, S. (2011) Prava cheloveka: unyversal'nost' y kul'turnoe raznoobrazye [Human rights: universality and cultural diversity]. Antropolohiya prava: filosofs'kyu ta yurydychnyy vymir (Anthropology of law: a philosophical and legal dimension). Halyts'kyu drukar [in Ukr.].
3. Zhurs'ka, V. L. (2011) Problema zakhystu prav i svobod lyudyny v Ukrayini, zabezpechennya yiyi sotsial'nykh interesiv [The problem of protection of human rights and freedoms in Ukraine, ensuring its social interests]. Problemy teoriyi ta istoriyi derzhavy i prava (Problems of theory and history of state and law). Lviv: L'vDUVS [in Ukr.].
4. Hudyma, D. A. (2009) Prava lyudyny: antropoloho-metodolohichni zasady doslidzhennya [Human rights: anthropological and methodological foundations of research]. Lviv: Kray [in Ukr.].

5. Hurenko, M. M. (2004) Rozvytok filozofs'ko-pravovoyi dumky pro harantiyi prav i svobod lyudyny ta hromadyanyna [Development of philosophical and legal thought on guarantees of human and citizen's rights and freedoms]. K.: Lohos [in Ukr.].
6. Vasets'kyi, V. Yu. (2006) Doktryna prav lyudyny v romano-hermans'kiy pravoviy systemi [The doctrine of human rights in the Romano-German legal system]. K.: In-tut derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho [in Ukr.].
7. Vasyl'ev, A. V. (2006) Hosudarstvo: ystorycheskye y sovremennye aspekty ponymanyua [State: historical and contemporary aspects of understanding]. M.: RAHS [in Russ.].
8. Istoryko-pravovi aspekty stanovlennya prav lyudyny u sviti ta v Ukrayini [Historical and Legal Aspects of Human Rights in the World and in Ukraine]. Retrieved from http://www.ombudsman.kiev.ua/_01_1.htm
9. Katkova, T. H. (2011) Problema zakhystu prav i svobod lyudyny v Ukrayini, zabezpechennya yiyi sotsial'nykh interesiv [The problem of protection of human rights and freedoms in Ukraine, ensuring its social interests]. Problemy teorii ta istoriyi derzhavy i prava (Problems of theory and history of state and law). Lviv: L'vDUVS [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 08.09.2019
прийнята до друку 24.09.2019*

*The article: is received 08.09.2019
is accepted 24.09.2019*